

Polska ekonomia w postaciach zapisana – cykl seminariów Rady Naukowej PTE

Grażyna Musiał*

Działalność społeczno-polityczna i naukowa Władysława Dominika Grabskiego (1874–1938)

Seminarium naukowe z cyklu: *Polska ekonomia w postaciach zapisana*: Władysław Dominik Grabski.

Warszawa, 6 grudnia 2024 r. (online).

Organizator: Rada Naukowa Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Moderator dyskusji: prof. dr hab. Łukasz Hardt, wiceprezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Prelegent: prof. dr hab. Wanda Sułkowska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

Władysław Dominik Grabski urodził się 7 lipca 1874 r. w Borowie nad Bzurą. Odebrał staranne wykształcenie. W latach 1883–1892 uczęszczał do 9-letniego Gimnazjum Filologicznego nr V w Warszawie. Na studia wyższe wyjechał do Francji. W latach 1892–1894 studiował w prywatnej szkole École Libre des Sciences Politiques w Paryżu. Będąc na drugim roku studiów w École Libre..., rozpoczął w 1893 roku dodatkowo studia na Sorbonne Université, które ukończył w 1895 roku. Po trzyletnim pobycie we Francji podjął decyzję o dalszych studiach. Wybrał dwuletnie studia w Niemczech. Zdecydował się studiować w Halle na Martin-Luther-Universität na Wydziale Agronomii. Studia te miał odbywać w latach 1896–1898, jednakże przerwał je po ukończeniu pierwszego roku z powodu śmierci ojca. Wrócił do kraju w 1897 roku, mając 23 lata.

O gimnazjum, do którego uczęszczał Władysław Dominik Grabski, wiadomo, że było to gimnazjum klasyczne, męskie, z rosyjskim językiem nauczania. Grabski pogłębiał swą wiedzę, uczestnicząc w kółkach zainteresowań organizowanych dla uczniów. Jedną z takich form pogłębiania wiedzy były lekcje języka polskiego o ósmej rano, dwa razy w tygodniu,

nieobowiązkowe i poza normalnym rozkładem zajęć.

Pierwszy rok studiów Grabskiego w École Libre des Sciences Politiques przypadł na okres od 7 XI 1892 do 3 VI 1893 r., a drugi rok na okres od 13 XI 1893 do 9 VI 1894 r. – były to odpowiednio 22. i 23. rok działania tej uczelni. Wykładano na niej finanse, prawo, ekonomię i historię. Są to nauki społeczne, ale wówczas określane one były jako nauki polityczne, co uwidocznione zostało w nazwie uczelni, nazwie pozostającej bez zmian od założenia uczelni w 1872 r. do połowy XX wieku. Opłata za jeden rok nauki wynosiła 300 franków. Nabór słuchaczy na studia był bez egzaminów, ale za zgodą dyrektora i Rady Szkoły. Program studiów został podzielony na cztery sekcje tematyczne. Były to: sekcja administracyjna, sekcja dyplomatyczna, sekcja ekonomiczno-finansowa i sekcja kolonialna oraz dział prawa publicznego i historii.

Kolejność studiowanych przedmiotów, które wynikały z podziału programu studiów na sekcje, a w ramach sekcji na poszczególne jednostki tematyczne, pozostawiano do wyboru samym słuchaczom. Założyciel i dyrektor uczelni Émile Gaston Boutmy (1835–1906) napisał w regulaminie studiów adresowanym do każdego zarejestrowanego słuchacza, że kolejność studiowania co do sekcji i kursów mogą dobierać sobie sami „według swojej szczególnej wygody” [Une Broschure *Tableau Sommaire des Cours 1892–1893*, s. 3].

Grabski decydował osobiście o sposobie realizacji programu i następnie studiowanych przedmiotów.

Na pierwszym roku wysłuchał wykładów np. na temat: „Przyroda, własność, kwestie agrarne”, „Relacja między kapitałem a pracą” (ekonomia polityczna), „Handel porównawczy wielkich państw świata” (geografia handlowa i statystyczna), „Dochody departamentów, gmin i kolonii” (finanse francuskie i zagraniczne), „Postęp i upadek państw w świetle praktyki

* Dr hab. Grażyna Musiał, prof. UE – Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, członek PTE Oddział Katowice; e-mail: grazyna.musial@interia.pl.

Tabela 1. Wykaz przedmiotów, które studiował Władysław Dominik Grabski w École Libre des Sciences Politiques, Paryż 1892–1894

Lp.	Pierwszy rok studiów 7 XI 1892 – 3 VI 1893		Lp.	Drugi rok studiów 13 XI 1893 – 9 VI 1894	
	Nazwa przedmiotu	Nazwisko wykładowcy		Nazwa przedmiotu	Nazwisko wykładowcy
1.	Prawo cywilne porównawcze	Flach	1.	Prawo cywilne porównawcze	Flach
2.	Organizacja i praktyka administracyjna we Francji i krajach granicznych	Le Vavasseur de Precourt	2.	Historia konstytucjonalizmu w Europie i Stanach Zjednoczonych	Andre Lebon
3.	Porównawcza administracja publiczna	Gabriel Alix	3.	Historia polityczna głównych państw Europy w ciągu ostatnich piętnastu lat	Anatole Leroy – Beaulieu
4.	Finanse francuskie i zagraniczne	Rene Stourm	4.	Historia doktryn ekonomicznych (Turgot, Say, Bastiat, Ch. Comte)	Pierre Anatole Dunoyer
5.	Ekonomia polityczna	Cheysson	5.	Konferencja: Waluta, kredyt, wymiana	Arnaune
6.	Geografia handlowa i statystyczna	Levasseur	6.	Ekonomia społeczna	Cheysson
7.	Handel zagraniczny i prawo celne	Arnaune	7.	Kwestie polityczne i gospodarcze Azji Wschodniej	Silyestre
8.	Biznes bankowy	Raphael – Georges Levy	8.	Geografia Afryki Francuskiej i Dalekiego Wschodu	Paul Pelet
9.	Konferencja: Operacje bankowe	Dubois de l’Estang – Plaitam	9.	Ustawodawstwo budżetowe, kontrola funduszy, Trybunał Obrachunkowy	Ludwik Renault
10.	Prawo narodów	Théophile Funck Brentano	10.	Konferencja: Badania szczegółowe i praktyczne w zakresie administracji we Francji; kontrola administracyjna, sądownicza i legislacyjna	Le Vavasseur de Precourt
11.	Prawo międzynarodowe	Ludwik Renault	11.	Prawo algierskie i kolonialne	Théophile Funck Brentano
12.	Geografia i etnografia	Gaidoz	12.	Prawo muzułmańskie	Albert Vandal
13.	Historia dyplomacji w Europie od 1789 do 1818 roku	Albert Sorel	13.	Finanse francuskie i zagraniczne	Rene Stourm
14.	Historia konstytucjonalizmu w Europie od 1789 roku	Andre Lebon	14.	Budżet	Raphael – Georges Levy
15.	Ewolucja ducha publicznego w Niemczech od 1815 do 1860 roku	Levy – Bruhl	15.	Dług publiczny	Boulanger
16.	Konferencja: Historia dyplomacji	Albert Sorel	16.	Konferencja: Przepisy podatkowe, organizacja nakładania podatków, inspekcja finansowa	Dubois de l’Estang
17.	Geografia strategiczna i porównawcza organizacji wojskowych głównych państw	płk Niox z „École Supérieure du Guerre”	17.	Kurs dodatkowy: Sektor publiczny, sieć wodociągowo-kanalizacyjna, transport, oświetlenie	Julesie Fleury
18.	Historia stosunków państw Zachodnich z Dalekim Wschodem	Cordier	18.	Kurs dodatkowy: Historia dyplomacji spraw afrykańskich (1815–1893)	Christian Schefer
19.	Fundusze emerytalne	Paul Guieysse	19.	Kursy językowe:	
20.	Kurs dodatkowy: Prawo kolejowe	Lyon – Caen		– niemiecki	Leser
21.	Kursy językowe:			– angielski	Morel
	– niemiecki	Leser		– rosyjski	Leger
	– angielski	Morel		– arabski (dialekt algierski i tunezyjski)	Houdas
	– rosyjski	Legier			
	– arabski (dialekt algierski i tunezyjski)	Houdas	20.	Praca dyplomowa*	

Źródło: École Libre des Sciences Politiques, vingt – deuxième année (1892–1893), une brochure *Tableau sommaire des cours 1892–1893*. École Libre des Sciences Politiques, vingt-troisième année (1893–1894), une brochure *Tableau sommaire des cours 1893–1894*.

* Władysław Dominik Grabski: *O sędzie sejmowym 1828 r. w Królestwie Polskim*, praca dyplomowa.

i doktryn prawa międzynarodowego” (prawo narodów), „Ewolucja ducha publicznego w Niemczech od 1815 do 1860 roku” (historia konstytucjonalizmu Europy od 1789 roku).

Grabski miał na drugim roku studiów wykłady z historii doktryn ekonomicznych, socjologii, historii dyplomacji, historii wojskowości, prawa. Przykładowo były to wykłady na tematy takie jak: „Historia dyplomacji w Europie od 1818 do 1878”, „Francja i Anglia w Europie i kolonie”, „Afryka – francuskie posiadłości: Senegal i Sudan”, „Majątek brytyjski, holenderski, francuski i hiszpański w krajach Azji wschodniej”, „Porządek prawny spółek akcyjnych we Francji, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Belgii i Włoszech”, „Ubezpieczenia morskie (rzeczy, które mogą być ubezpieczone, przepisy szacujące szkody w przypadku uszkodzeń i porzuceń oraz ich regulacje)”, „Środki kredytowe morskie: pożyczki hurtowe i kredyty hipoteczne morskie”.

Wykaz kursów w sekcjach według lat studiów Grabskiego w École Libre des Sciences Politiques zgodnie z danymi z archiwum tej uczelni zaprezentowano w **tabeli 1**, która w kolumnach 1–3 przedstawia rodzaje przedmiotów i nazwiska wykładowców na I roku studiów Grabskiego, a w kolumnach 4–6 odpowiednio na II roku.

Plan zajęć Grabskiego w École Libre des Sciences Politiques stanowiły wykłady obowiązkowe oraz dodatkowe, konferencje, lektoraty z języków obcych oraz egzamin cząstkowy (po I roku) i końcowy/dyplomowy (po II roku). Konferencje metodologiczne były sposobem pracy tej uczelni. Przygotowanie się do udziału w cotygodniowej konferencji wymagało stosowania metody obserwacji, korzystania ze statystyki, lektury monografii, wykonania ankiet, porównania rodzajów stosowanego prawa. Wymaganie odnosiło się do słuchaczy oraz wykładowców; o tych ostatnich będzie jeszcze nieco dalej. Konferencje metodologiczne miały miejsce w poniedziałki, lektoraty w soboty. Na egzaminie końcowym/dyplomowym 50% oceny zależało od precyzji i zupełności odpowiedzi. Archiwum École Libre... przechowuje dokumentację z egzaminów. Karta egzaminacyjna zawiera imię i nazwisko słuchacza, imię i nazwisko egzaminatora, treść pytań, ocenę z egzaminu według wówczas obowiązującej skali od zera (ocena najniższa) do sześciu (ocena najwyższa), podpis studenta, podpis egzaminatora, miejsce i datę egzaminu. Grabski napisał pracę dyplomową. Nosiła tytuł: *O Sądzie Sejmowym 1828 r. w Królestwie Polskim*. Wiadomo jest, że Grabski był nagrodzony po ukończeniu studiów przez Dyрекcję École Libre des Sciences Politiques.

Motywy wyboru tej uczelni na miejsce studiów przez Grabskiego były istotne, a mianowicie:

- dyplom ukończenia École Libre des Sciences Politiques był uznany na mocy dekretu z 25 kwietnia

1888 roku za równorzędny z licencjatem z zakresu prawa, literatury i nauk ścisłych;

- absolwenci tej uczelni byli zatrudniani w administracji centralnej, Ministerstwie Spraw Zagranicznych, Trybunale Obrachunkowym, na odpowiedzialnych i wymagających zaufania stanowiskach w dużych firmach przemysłowych i finansowych; statystyki poświadczają, że w wymienionych instytucjach był duży odsetek zatrudnionych absolwentów tej uczelni.

Émile Gaston Boutmy, założyciel i dyrektor uczelni, o czym już było, dbał o rozwój tej szkoły. Zmienił jej lokalizację z pierwotnej, oddalonej od ścisłego centrum miasta, na miejsce w pobliżu Uniwersytetu Paryskiego, aby studenci jego uczelni mogli równolegle studiować na innych kierunkach. Mowa była o wydziale prawa. Wielu studentów skorzystało z tego udogodnienia i studiowało na dwóch kierunkach równocześnie, po czym była możliwość przygotowania tamże rozprawy doktorskiej. Nie jest dokładnie wiadomo, czy Władysław Dominik Grabski, studiując na Sorbonne Université, czynił to w ramach procedury umożliwiającej studia na dwóch kierunkach w jednym czasie zorganizowanej przez Émile’a Gastona Boutmy w ramach gestu dobrej woli tego ostatniego, czynionego wobec słuchaczy, czy też było inaczej. Syn Władysława Dominika Grabskiego – Władysław Jan (1901–1970) – studiował również na Sorbonne Université historię doktryn ekonomicznych od 1924 roku. (W roku 1927 Władysław Jan poślubił Zofię Wojciechowską, córkę Marii i Stanisława Wojciechowskiego, prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1922–1926. Zatem były rodzinne więzi pomiędzy dwukrotnym premierem Rzeczypospolitej Polskiej a drugim prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej).

Władysław Dominik Grabski zaznajomił się w École Libre des Sciences Politiques z dokonaniami naukowymi tej miary uczonych, co profesor Albert Sorel. Sam Sorel studiował prawo, a po dłuższym pobycie w Niemczech zajął się badaniem historii dyplomacji. Jego dzieło życia to osiem tomów pt. *Europa i rewolucja francuska*, które ukazywały się sukcesywnie w latach 1885–1904. Sorel był dziewięć razy nominowany do Nagrody Nobla z literatury, bez sukcesu. Był prezydentem Wolnego Towarzystwa Rolnictwa, Nauki, Sztuki i Literatury Europejskiej, prezesem Akademii Nauk Moralnych i Politycznych oraz członkiem Francuskiej Akademii Nauk, Rosyjskiej Akademii Nauk, Królewskiej Pruskiej Akademii Nauk, Bawarskiej Akademii Nauk i Królewskiej Szwedzkiej Akademii Literatury, Historii i Starożytności.

Grabski zapoznawał się z nowymi ideami w Europie Zachodniej, towarzyszącymi przejściu od agraryzmu do indywidualizmu, uczestnicząc w wykładach

i konferencjach metodologicznych Alberta Sorela, Pierre'a Anatola Dunoyer'a i innych uczonych. Drugi z wymienionych profesorów szczególnie akcentował doniosłość idei indywidualizmu wśród ekonomicznych poglądów Adama Smitha.

Po ukończeniu drugiego roku studiów w École Libre des Sciences Politiques Grabski napisał artykuł pt. *Kwestia agrarna we Francji*, który został opublikowany w czasopiśmie „*Ekonomista Polski*” w 1894 roku, r. V, zeszyt XII, s. 261–282. Warunki do przygotowania pracy dyplomowej, artykułu do publikacji czy przygotowania do egzaminów zapewniały w tej uczelni biblioteka oraz czytelnia dostępne dla zarejestrowanych studentów codziennie od godziny 10 do 22. Zasoby biblioteczne liczyły 25 000 książek oraz około 100 czasopism i gazet francuskich i zagranicznych. W École Libre des Sciences Politiques istniały grupy robocze złożone ze studentów oraz byłych studentów. Podczas zebrań tych grup prezentowano w odstępach miesięcznych referaty, a najlepsze z nich były publikowane w *Rocznikach École Libre des Sciences Politiques*. Były trzy grupy tematyczne, a każda z nich miała inny zakres zagadnień, były to obszary z zakresu finansów, z prawa publicznego i prywatnego oraz z historii i dyplomacji. Ramy czasowe tej publikacji Grabskiego wskazują, że mógł to być artykuł przedstawiony wcześniej do dyskusji w jednej z grup roboczych. Grupą roboczą zajmującą się zagadnieniami historii i dyplomacji opiekował się z ramienia grona profesorskiego Albert Sorel. Używane pojęcie „studenci zarejestrowani” oznacza studentów, którzy wnieśli opłatę za studia. Szkoła działała w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, było ponad 200 udziałowców, 15% udziałów posiadał Rothschild. W nazwie przedmiotu na pierwszym roku studiów (tabela 1, pozycja 15) sformułowanej jako „Ewolucja ducha publicznego w Niemczech od 1815 do 1860 roku” jest nawiązanie w dziedzinie państwa i sfery publicznej do filozofii niemieckiego idealizmu, twórczości George'a Wilhelma Friedricha Hegla i jego głównego dzieła *Fenomenologia ducha*.

Fotografia 1 przedstawia sylwetki siedmiu profesorów wykładających w École Libre des Sciences Politiques w Paryżu około roku 1900. Gdyby ponumerować postaci na zdjęciu od lewej do prawej, to nr 4 (w środkowym miejscu) to Émile Gaston Boutmy, założyciel i dyrektor uczelni, nr 5 (najwyższy) to Albert Sorel, a nr 6 to Pierre Anatole Dunoyer (historia doktryn ekonomicznych). W okresie, z którego pochodzi zdjęcie, nie było Grabskiego w Paryżu, był tam później, gdy został w kwietniu 1919 roku ekspertem do spraw ekonomicznych polskiej delegacji obradującej w sprawach traktatowych. W tym mniej więcej czasie – jak Grabski – studiował również na obydwóch uczelniach, tj. École Libre des Sciences Politiques i Université de Paris – Faculté des Lettres, Józef Hieronim Retinger (ur. 1888 w Krakowie, zm. 1960 w Londynie), przy czym on ukończył studia na Sorbonie ze stopniem naukowym doktora w roku 1907–1908. Wkrótce potem Retinger opublikował książkę pt. *Historia literatury francuskiego romantyzmu* (1911), *Polska i równowaga europejska* (1916) i *Mały podręcznik polityki angielskiej ze Wstępem Stéphen Pichona*, ministra spraw zagranicznych Francji (1916). Nakład ćwierć miliona egzemplarzy. Retinger jest znany jako założyciel i przez pewien czas przewodniczący Grupy Bilderberg.

Grabski zamierzał podjąć kolejne studia w Niemczech, na Uniwersytecie w Halle, lecz zostały one przerwane z przyczyn losowych po pierwszym roku. Przygotował w czasie tych skróconych studiów dwa artykuły naukowe, które zostały opublikowane. Mowa jest o poniższych pozycjach:

- *Praca społeczna na wsi w Niemczech*. „Ateneum”, 1896, s. 458–473,
- *Wiedza a praktyka rolnicza w Niemczech*. „Ateneum”, t. III, zeszyt III, 1897, s. 482–498.

Wkrótce po opublikowaniu artykułów, które ukazały się po studiach w Paryżu (jeden artykuł) i Halle (dwa artykuły), Grabski przystąpił do prac nad dokumentacją problemów, którymi zajmowało się Towarzystwo

Fot. 1. Profesorowie École Libre des Sciences Politiques, Paryż, ok. 1900 r.

Rolnicze w latach 1858–1861. Takimi problemami były na przykład stosunki pomiędzy robotnikami wiejskimi i pracodawcami; wynalazki i ulepszenia w użyciu maszyn żniwiarskich; liczba patentów na jednego członka czynnego Towarzystwa Rolniczego, który udokumentuje uiszczenie rocznej składki. Mowa jest o książce: Władysław Dominik Grabski (1904): *Historia Towarzystwa Rolniczego 1858–1861*. Warszawa–Kraków, Gebethner i Wolff, t. I i II.

Władysław Dominik Grabski był człowiekiem czynu – tak mawiał o nim młodszy kolega z Gimnazjum nr V w Warszawie – Tadeusz Marian Kotarbiński (1886–1981). Od roku 1900 sprawa włościańska była nicią przewodnią prac naukowych i społecznych Grabskiego. Włościanin to w dawnej polszczyźnie chłop, rolnik, posiadający ziemię. Chłop bez ziemi nie był włościaninem, był to chłop bezrolny. Istniały urzędy do spraw włościańskich, byli komisarze do spraw włościańskich. Grabski zajmował się dziedziną gleboznawstwa, statystyki i doświadczalnictwa rolniczego.

W dziedzinie społecznej Grabski dążył do stworzenia podstaw samodzielności gospodarczej i sprawnego funkcjonowania instytucji państwowych, a mianowicie:

- w latach 1919–1922 był posłem do Sejmu Ustawodawczego,
- w okresie od 13 grudnia 1919 roku do 20 listopada 1920 roku pełnił funkcję ministra skarbu,
- od 20 czerwca 1920 roku do 24 lipca 1920 roku pełnił obowiązki premiera,
- od 17 grudnia 1923 roku sprawował urząd premiera i ministra skarbu,
- przeprowadził reformę walutowo-skarbową,
- powołał 24 stycznia 1924 roku Bank Polski,
- wygłosił przemówienie pt. *Nowy budżet po reformie walutowej*, przemówienie prezesa Rady Ministrów, Warszawa 1924,
- 13 listopada 1925 roku podał swój rząd do dymisji.

W 1925 roku Grabski odszedł z rządu i zajął się pracą naukową.

W okresie, w którym Grabski był posłem na Sejm Ustawodawczy, w kwietniu 1919 roku został ekspertem do spraw ekonomicznych i był trzecią osobą delegacji polskiej na konferencję pokojową w Wersalu z ramienia Głównego Urzędu Likwidacyjnego, który współtworzył. Traktat podpisano 28 czerwca 1919 roku. Członkiem brytyjskiej delegacji na paryską konferencję pokojową był John Maynard Keynes, który wówczas pracował w Ministerstwie Skarbu w rządzie premiera Wielkiej Brytanii Davida Lloyd George’a.

Podczas obrad konferencji pokojowej w Wersalu J.M. Keynes i Grabski występowali jako eksperci ekonomiczni delegacji rządowych swoich państw. Grabski

piastował później najwyższe stanowiska państwowe, był ministrem skarbu dwa razy i dwukrotnie piastował godność premiera.

Niebawem po konferencji w Wersalu ukazała się publicystyczno-naukowa praca Johna Maynarda Keynesa (1919) *The Economic Consequences of the Piece*. Keynes opisał w książce swoje stanowisko wobec podpisanego traktatu. Krytyczne szkice przedstawiają najważniejszych uczestników konferencji pokojowej, którymi byli: 28. prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), 85. premier Republiki Francuskiej Georges Benjamin Clemenceau (1841–1929) i premier Wielkiej Brytanii Dawid Lloyd George (1863–1945) – premier w latach 1916–1922. Ponadto Keynes ustosunkował się do zapisu w traktacie wersalskim o rozdzieleniu zwartego dotąd ekonomicznie obszaru Niemiec (Zagłębie Saary, Górny Śląsk). Zadaniem Keynesa, jakie miał do wykonania jako członek delegacji brytyjskiej i jej ekspert do spraw ekonomicznych, było oszacowanie wysokości odszkodowań wojennych, jakie miały płacić Niemcy państwom – stronom poszkodowanym. Sam Keynes uważał w książce, że reparacje wymierzone Niemcom były na zbyt wysokim poziomie i określono dokuczliwy rygor ściągania reparacji. Keynes w konkluzji zwrócił uwagę na polityczne konsekwencje, iż może to powodować „wzrost złości i gwałtowności Niemiec w przyszłości” [Pressman, s. 100].

Książka Keynesa *The Economic Consequences of the Piece* była popularna wśród czytelników, nakład został w krótkim czasie rozprzedany, ludzie byli ciekawi, kto i o czym mówił na konferencji. Co prawda książka Keynesa wzbudziła zainteresowanie, ale Arthur Cecil Pigou (1877–1959) wyraził przekonanie, że Keynes zyskał wielu czytelników, jednak Keynes, który był do czasu ukazania się tej książki szanowany w sferach akademickich i w sferze polityki, zapewne takiego uznania sobie nie przypisywał.

O tym, że Keynes musiał zmierzyć się z trudnym problemem szacowania wysokości odszkodowań wojennych w warunkach inflacji, świadczy fakt, że zasięgał konsultacji w środowisku włoskich ekonomistów, byli to między innymi: Angelo Sraffa (1865–1937) – ojciec Piera Sraffy, profesor prawa handlowego Università Commerciale „Luigi Bacconi” w latach 1917–1926, współredaktor tytułu „Czasopismo Prawa Handlowego, Przemysłowego i Morskiego” od roku 1904 oraz profesor Luigi Einaudi (1874–1961), profesor finansów i ekonomii politycznej, promotor pracy doktorskiej Piera Sraffy pt. „Inflacja pieniężna we Włoszech podczas i po wojnie” (listopad 1920), późniejszy prezydent Republiki Włoskiej (1948–1955).

Jak wspomniano, Grabski odszedł z rządu w 1925 roku i zajął się pracą naukową. W latach 1926–1928 pełnił funkcję rektora Szkoły Głównej Gospodarstwa

Tabela 2. Porównanie działań w zakresie socjologii dwóch uczonych: Władysława Dominika Grabskiego i Floriana Witolda Znanieckiego

Władysław Dominik Grabski (1874–1938)		Florian Witold Znaniecki (1882–1958)	
1925	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie	1920/1921	Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
1926–1928	Rektor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego	1920/1921	Katedra Filozofii nr III
1928–1929	Prorektor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego	1927	Katedra Socjologii i Filozofii Kultury, w obrębie Katedry zakład naukowy pod nazwą „Seminarium Socjologiczne”
1936	Powstanie Instytutu Socjologii Wsi	1927	Instytut Socjologiczny Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu
1936	Powołanie czasopisma naukowego pod nazwą „Roczniki Socjologii Wsi”	1927	Polski Instytut Socjologiczny z siedzibą w Poznaniu
1904	Publikacja dzieła pt. <i>Historia Towarzystwa Rolniczego 1858–1861</i> , t. I i t. II	1927	Polskie Towarzystwo Socjologiczne
1907–1919	<i>Materiały w sprawie włościańskiej</i> . t. I, Warszawa–Kraków, 1907	1927	Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
	<i>Materiały w sprawie włościańskiej</i> . t. II, Warszawa–Kraków, 1910	1925–1930	Dział Socjologii w kwartalniku „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”
	<i>Materiały w sprawie włościańskiej</i> , t. III, <i>Studia nad systemem polskiej polityki agrarnej</i> , Warszawa–Kraków, 1919	Od 1930	Kwartalnik „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, redaktor
		1930	Wydawanie czasopisma „Przegląd Socjologiczny”
1928–1934	Członek i przewodniczący Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polski	1930–1939	Redaktor naczelny
		1939	Pierwsza konferencja naukowa z socjologii, organizator

Źródło: Opracowanie własne.

Wiejskiego w Warszawie, w latach 1928–1929 pełnił funkcję prorektora Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Był profesorem zwyczajnym na tej uczelni, kierownikiem Katedry Polityki Ekonomicznej, powołał w 1936 roku jednostkę organizacyjną „Instytut Socjologii Wsi”, powołał czasopismo naukowe pod nazwą „Roczniki Socjologii Wsi” w tymże roku, był założycielem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Grabski był członkiem Międzynarodowego Instytutu Rolniczego w Rzymie, a także członkiem Towarzystwa Badania Zagadnień Międzynarodowych. W czasach, gdy Grabski pełnił funkcję rektora i prorektora Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, II Rzeczpospolita dbała o rozwój edukacji. Z woli Sejmu uczelnia ta otrzymała obszar ziemi na Polu Mokotowskim wielkości 11 hektarów oraz fundusze na budowę tamże szkoły. W okresie sprawowania przez Grabskiego funkcji rektora i prorektora realizowano inwestycję, a pierwszy budynek oddano do użytku w 1929 roku.

Tabela 2 zawiera porównanie działań – zachodzących mniej więcej w tym samym czasie w zakresie socjologii – dwóch uczonych Władysława Dominika Grabskiego i Floriana Witolda Znanieckiego. Grabski rozwijał badania z socjologii stosowanej na podstawie wiedzy nabytej na dwóch uczelniach w Paryżu oraz jednej w Halle. Znaniecki na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu prowadził

badania z socjologii teoretycznej. Sam po roku studiów na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim pogłębiał wiedzę w Szwajcarii w Genewie oraz w Zurychu, we Francji na Sorbonie, a zwieńczeniem były studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w roku akademickim 1909/1910. Z tabeli 2 wynika, że badania z socjologii Znanieckiego były prowadzone w strukturze organizacyjnej Uniwersytetu Adama Mickiewicza najpierw w Katedrze Filozofii, oznaczono ją numerem III, gdyż istniały już dwie inne Katedry Filozofii (ontologii oraz logiki). Katedra Filozofii nr III wkrótce została przemianowana na Katedrę Socjologii i Filozofii Kultury, a niedługo potem na Instytut Socjologii. W obrębie Katedry Socjologii i Filozofii Kultury Znaniecki powołał Zakład, któremu nadał nazwę „Seminarium Socjologiczne”. Oprócz tego Znaniecki powołał „Polski Instytut Socjologiczny”. Wybrał Poznań jako siedzibę Instytutu. Dbął o to, aby nowo powstałe rozprawy z socjologii mogły się ukazywać systematycznie. Najpierw był to dział w czasopiśmie „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, a po pięciu latach tytuł czasopisma uległ zmianie i poszerzył się do postaci „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. Taka nazwa przetrwała do dzisiaj. Redaktorem naczelnym został Florian Znaniecki.

Porównanie w tabeli 2 dokonań naukowych Grabskiego i Znanieckiego unaocznia, że kierowane przez

nich ośrodki stanowiły na mapie polskiej nauki silnie rozwijające się placówki funkcjonujące według logiki rozwoju nauki (typu *science*): najpierw powstały katedry, powołano czasopisma oraz towarzystwa naukowe, prezentowano swoje osiągnięcia na kongresach międzynarodowych.

Grabski przedstawił dwutomowe dzieło, w którym zawarł genezę i kluczowe kategorie związane z gospodarką agrarną i problemami ludności wiejskiej, od strony faktograficznej występujące w ramach Towarzystwa Rolniczego. Tomy I i II ukazały się w 1904 roku. Z kolei Znaniecki od 1910 roku był dyrektorem Towarzystwa Opieki nad Wychodźcami. Towarzystwo miało swoją siedzibę w Warszawie. Znaniecki powołał gazetę pod nazwą „Wychodźca Polski”. Został jej redaktorem naczelnym i opublikował w niej dwa artykuły przedmiotowo pokrywające się z problematyką rozwijaną przez Grabskiego. Artykuły Znanieckiego *Wychodźstwo a położenie ludności wiejskiej zarobkującej w Królestwie Polskim* oraz *Statystyka wychodźstwa* w gazecie „Wychodźca Polski” z 1911 roku, zeszyt 3, przedstawiały realne zjawiska społeczne, które w doświadczeniu warstw wykształconych, kształtujących opinię w sferze publicznej były określane jako niepokojące.

Analizując aktywności obu uczonych – Grabskiego na sprawy włościańskie i Znanieckiego na sprawy wychodźstwa – nie można nie zwrócić uwagi na pięciotomowe dzieło, którego współautorami są Znaniecki oraz Thomas William Isaac (1863–1947) pt. *Chłop polski w Europie i Ameryce* (1918–1920). Thomas otrzymał grant na badania poświęcone migracji. W latach 1908–1913 przyjeżdżał okresowo z USA do Krakowa, Poznania i Warszawy. Interesowały go przeobrażenia na polskiej wsi w świetle narastających problemów w miastach USA. Chciał poznać sytuację społeczną na wsi i postawy społeczne. Grant na jego badania w wysokości 50 000 dolarów został uruchomiony w 1908 roku z Funduszu Helen Culver (1832–1925). Zarówno Towarzystwo opieki na wychodźcami, jak i gazeta „Wychodźca Polski” oraz sam uczony Florian Znaniecki, po studiach na kilku uniwersytetach w Polsce i Europie Zachodniej okazał się odpowiednim współautorem i źródłem wiedzy o uchodźcach.

W 1930 roku Znaniecki rozpoczął wydawanie czasopisma „Przegląd Socjologiczny”, które ukazuje się do tej pory. Został redaktorem naczelnym tego czasopisma. W 1939 roku zorganizował pierwszą konferencję naukową z socjologii. Na okres semestru letniego wyjechał do USA z zamiarem powrotu (w USA rok akademicki składał się wówczas z trzech semestrów). Uczony pozostał już na obczyźnie.

Polski Instytut Socjologiczny z siedzibą w Poznaniu założył Znaniecki na wzór International Institute of Sociology, który powstał w 1893 roku w Paryżu z oddziałami w Genewie oraz Uppsali w Szwecji. International Institute of Sociology zorganizował pierwszy kongres socjologiczny w październiku 1894 roku. W tym okresie Władysław Dominik Grabski przebywał w Paryżu, studiował na drugim roku na drugich studiach (*Univesité d’Sorbonne*). Nie jest wykluczone, że mógł uczestniczyć w tym kongresie naukowym lub co najmniej czytać o nim w lokalnej prasie francuskiej. Nazwisko Floriana Znanieckiego jest odnotowane na liście uczestników kongresów organizowanych przez International Institute of Sociology, jako jednego z uczestników wczesnych kongresów. Kongresy są organizowane nieprzerwanie co dwa lata aż do dziś. Działalność Instytutu zyskała uznanie w środowiskach uczonych w Europie i poza nią. W kongresach organizowanych w dwuletnich odstępach w latach 20. XX wieku udział brali uczeni niemieccy, tacy jak: Georg Simmel, Werner Sombart, Ferdinand Tönnis, oraz uczeni austriaccy Carl Menger i Eugen Böhm-Bawerk. Niemiecka młodsza szkoła historyczna (trzech pierwszych uczonych) aktywnie współtworzyła naukę XX wieku, nie pozostając w wąskich granicach przedmiotu, w jakich czasem zamierza się plasować tę subdyscyplinę ekonomii.

Grabski przedstawił analizę zagadnienia emigracji ludności wiejskiej w książce pt. *Materiały w sprawach włościańskich*. Ukazały się trzy tomy tej książki w odstępach czasowych 1907, 1910 oraz 1919 roku. Grabski usiłował poznać, w jakim stopniu emigranci wzbogacają swoimi oszczędnościami kraj oraz w jakim stopniu emigranci, którzy opuszczają kraj na stałe, tworzą poza krajem ośrodki siły narodowej. Trzeci tom *Materiałów w sprawie włościańskiej* nosi jeszcze bliżej sprecyzowany podtytuł *Studia nad systemem polskiej polityki agrarnej*, którego dwa pierwsze tomy nie zawierają. W trzecim tomie są liczne zestawienia tabelaryczne. Grabski pisał: „Do Stanów Ameryki Północnej w ciągu 12 lat, a ściślej od 1899 roku do 1910 roku wyjechało na stałe z zaboru austriackiego 432 817 Polaków, co stanowiło 8,71 procent ludności, a to z kolei połowę jej przyrostu naturalnego” [Grabski, 1919, s. 85]. Grabski interesował się także relacjami pomiędzy emigracją czasową i stałą a ustrojem agrarnym. Sporządzał oddzielne zestawienia dla każdej z dziesięciu guberni w Królestwie Polskim [Grabski, 1919, s. 71].

Zarówno John Maynard Keynes, jak i Władysław Dominik Grabski, jako ludzie pióra utrwaliли w swoich publikacjach sens zdarzeń społecznych, w których współuczestniczyli, i każdy z nich na swój sposób, zgodnie z rolą, którą im wyznaczono, brał w nich

aktywny udział. Obrady pokojowej konferencji w Paryżu w 1919 roku i podpisanie traktatu wersalskiego należały do przełomowych wydarzeń kończących I wojnę światową. O książce Keynesa *The Economic Consequences of the Peace* napisanej w związku z traktatem już było. Grabski w książce *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)* przedstawił stanowiska, jakie zajmowały wpływowe kręgi polityczne Europy Zachodniej na sprawę polską. Grabski miał wrażenie, że „Podczas Konferencji Pokojowej w Paryżu” – jak pisał – „Anglia patrzyła na nas jako na pewien eksperyment dziejowy. W sprawie Górnego Śląska Anglia sympatiami swoimi stawiała po stronie Niemiec” [Grabski, 1927, s. 40].

Według Grabskiego Anglia wyobrażała sobie Polskę jako kraj odgrywający w Europie rolę nie większą niż Litwa, Łotwa czy Finlandia. Anglicy sugerowali Polakom, aby powielali ich drogę rozwojową. Przyznawali, że oni nadali niepodległość państwową swoim koloniom i dobrowolnie ustąpili z Egiptu. Grabski słyszał w czasie obrad konferencji wersalskiej od Anglików, że „Nie powinno być przeszkód, by Polska nie miała ponieść pewnych ofiar na rzecz, jak to oni rozumieli, pokoju świata” [Grabski, 1927, s. 41].

Z wcześniejszych ustaleń w tym szkicu wynika, że Grabski posiadał wiedzę na temat kolonii/posiadłości w Afryce, pochodzącą z przedmiotu wykładanego przez profesora Alberta Sorela o wewnętrznych i zewnętrznych problemach gospodarki Egiptu. Grabski przeglądał dzienniki wydawane w Kairze i Aleksandrii i czytał je po arabsku, w oryginale. W praktyce ekonomicznej Grabski rozwiązywał problemy finansów publicznych. Znamionną cechą okresu, w którym Grabski pełnił funkcję premiera, były grupy pracowników wyższych urzędów państwowych, które przybywały do Polski, aby nauczyć nas administracji państwowej i finansowej. Te grupy zagranicznych urzędników zwane misjami przybywały z Francji, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych. Grabski informował, że doradzają tak: „Przed wszystkim powinniśmy do wyższych urzędów naszych zaprosić szereg angielskich urzędników ekspertów, dobrze płatnych z naszej kasy. Byli to Anglicy, którzy właśnie wtedy wycofali się z Egiptu. Następnie powinniśmy byli bardzo ograniczyć wydatki na wojsko, a szkolnictwo powinniśmy oddać samorządom i w ten sposób zrównoważyć budżet” [Grabski, 1927, s. 43].

Grabski przyjmował misję Edwarda Hiltona Younga (1879–1960) z Wielkiej Brytanii i Edwina Waltera Kemmerera (1875–1945) z USA.

Grabski zauważył, że wymienione misje miały charakter polityczny. Ten charakter unaoczniał się w przypadku pożyczki, której zamierzał udzielić Polsce Dom Bankowy Dillon Read. Zdaniem Grabskiego w tym przypadku Niemcy amerykańscy drogą gry intryg

w polityce międzynarodowej starali się, aby wszystkie wolne środki, gromadzone w Stanach Zjednoczonych, skierowywać do Niemiec, a Polskę izolować od dopływu środków finansowych. Gra intryg powiodła się Niemcom, a Polska odczuła trudności związane z nieotrzymaniem pożyczki.

O sytuacji ekonomicznej gospodarki Polski informowały w latach rządów Grabskiego na bieżąco czasopisma takie jak: „Echo Warszawskie”, „Kurier Warszawski”, a także wydawane w Niemczech, a zawierające artykuły o Polsce czasopisma, jak np.: „Wirtschaftsdienst” czy „Hamburger Nachrichten”. Oto przykłady tytułów kilku artykułów: *Polska w poszukiwaniu pieniędzy, Rywalizacja angielsko-amerykańska na Śląsku, Prof. Kemmerer przeciwko 8-godzinnemu dniu pracy w Polsce*.

Pod koniec 1925 roku Grabski odszedł z rządu i zajął się pracą naukową. Ostatnie swoje *exposé* w Sejmie miał Grabski 6 października 1925 r. Dyskusja sejmowa nad *exposé* rozpoczęła się dopiero 20 października 1925 r., a 28 października 1925 r. w formie repliki zabrał głos premier rządu. Było to obszernie i zakrojone na szerszą skalę niż *exposé* wystąpienie, które cieszyło się dużym zainteresowaniem. Zostało dobrze przyjęte w gronie posłów i w prasie. Mowa została przyjęta oklaskami. Było to ostatnie przemówienie Grabskiego w Sejmie. Ale wcześniejsza dyskusja nad *exposé* Grabskiego była utrzymana przeciwko niemu w napastliwym tonie, wyrażała też żądanie powołania komisji, która zbadałaby stan skarbu. Grabski szczegółowo odparł stawiane mu zarzuty, decyzję o odejściu ze stanowiska premiera utrzymał w mocy i na żadną formułę tworzenia komisji śledczych nad jego modelem sprawowania władzy nie poszedł [Grabski, 1927, s. 319].

Po odejściu z rządu ukazały się następujące publikacje Grabskiego:

- *O własnych siłach* (1926),
 - *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej, 1924–1925* (1927),
 - *Idea Polski* (1935).
- Władysław Dominik Grabski prezentował stanowisko w publikacjach:
- *Poglądy misji doradców pod przewodnictwem prof. Kemmerera na złotego*, „Drogi Naprawy”, nr 3 (1927),
 - *Obecnie projektowana pożyczka w perspektywie dawniejszych*, „Drogi Naprawy”, nr 4 (1927),
 - *System Socjologii Wsi*, t. I, t. II (1936–1937).

Zakończenie i wnioski

Władysław Dominik Grabski był wszechstronnie wykształcony, studiował na dwóch uczelniach w Paryżu nauki społeczne oraz na Uniwersytecie w Halle.

Émile Gaston Boutmy, uważając, że brak elit państwowo-twórczych był przyczyną klęski Francji w wojnie z Niemcami, powołał do życia w 1872 roku École Libre des Sciences Politiques. Prywatna szkoła Boutmy'ego wykształciła elity dla Francji i innych krajów, również spoza Europy.

Zrekonstruowane w niniejszym szkicu studia Grabskiego w Paryżu ilustrują, z jaką pieczołowitością idea Boutmy'ego była realizowana. Wykształcone elity spotykały się w różnych okolicznościach, pełniąc swe funkcje w polityce wewnętrznej i międzynarodowej. Wykształcenie i kompetencje Grabskiego jako uczestnika np. pokojowej konferencji w Wersalu były równocenne w porównaniu z innymi uczestnikami.

Grabski rozpoznał nikłą użyteczność misji Edwarda Hiltona Younga jako doradcy w sprawach finansowych. Wystarczy wskazać, że Young był poetą, potem stał się dziennikarzem i politykiem. W 1920 r. przebywał w Indiach jako doradca finansowy. W 1923 r. przegrał wybory parlamentarne. Wtedy też został zaproszony do Polski. Grabski dorównywał wykształceniem i kompetencjami innemu kierownikowi misji, Kemmererowi, który takie same usługi doradcze stosował do kilku państw o różnym poziomie rozwoju ekonomicznego.

Spuścizna, którą zostawił Władysław Dominik Grabski, jest znacząca. Jej studiowanie przyciągało uwagę badaczy procesów społecznych tak w XX wieku, jak i w XXI wieku.

Wnioski

- Władysław Dominik Grabski odegrał doniosłą rolę w organizowaniu życia naukowego w Polsce.
- Grabski uczynił socjologię wsi i nauki pomocnicze nauką akademicką.
- Grabski zainicjował działania mające na celu stworzenie instytucjonalnych podstaw tej nauki.
- Grabski dbał o naukowy charakter tej dyscypliny i zapewnienie maksymalnej ścisłości i sprawdzalności jej twierdzeń.
- Wykazanie postępu rozwoju nauki na przykładzie dokonań Władysława Dominika Grabskiego

École libre des sciences politiques. Entrée de l'école vers 1910.

podczas XI Kongresu Ekonomistów Polskich, który planowany jest na grudzień 1925, ułatwiłoby w decydującej mierze uprzednie wydanie prac wszystkich Władysława Dominika Grabskiego.

Bibliografia

- Grabski W.D. [1919]. *Materiały w sprawie włościańskiej*, Tom III, *Studia nad systemem polskiej polityki agrarnej*, Warszawa–Kraków.
- Grabski W.D. [1927]. *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, Warszawa, Nakładem Księgarni F. Hoesicka.
- Pressman S. [1999]. *Fifty major economists*, London and New York, Routledge.

Źródła internetowe

- Une brochure *Tableau sommaire des cours 1892–1893*, École Libre des Sciences Politiques, vingt deuxième année (1892–1893).
- Une brochure *Tableau sommaire des cours 1893–1894*, École Libre des Sciences Politiques, vingt troisième année (1893–1894). ■